

State policy of Ukraine in the field of ensuring information security of person, society, state

корупції, а також низку проблем, що впливають на формування об'єктивної суспільної думки щодо проблеми корупції в державі. Запропоновано перспективні заходи щодо посилення ролі та значення сучасних ЗМК у системі протидії корупції в Україні.

Ключові слова: інформація, засоби масової комунікації, корупція, система, протидія.

corruption. A number of challenges which influence on the formation of objective public opinion in relation to the problem of corruption in the state is distinguished. Perspective measures are offered in relation to strengthening of role and value of modern FMC in the existent system of counteraction to the corruption in Ukraine.

Key words: information, facilities of mass communication, corruption, system, counteraction.

УДК 37.026.9+343.326

*МІКУЛІНА Марина Михайлівна
РИЖОВ Ігор Миколайович*

ЕВРИСТИЧНІ МЕТОДИ ТА ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ В ПРАКТИЦІ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТІСНОЇ СКЛАДОВОЇ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ

Постановка проблеми. На сьогодні в умовах стрімких інформаційно-технологічних змін шаблонні підходи до забезпечення безпеки особи, суспільства, держави унеможливають протидію спеціальних служб інноваційним викликам та загрозам, а їхні фахівці програють у конкурентній боротьбі навіть роботам і програмам штучного інтелекту.

Спеціальним видам діяльності у сфері забезпечення державної безпеки непритаманні типові ситуації при проведенні оперативних комбінацій або елементів спеціальних операцій. Кожна ситуація потребує особливого, подекуди оригінального, алгоритму управ-

ління, що робить її унікальною та потребує особливого творчого підходу. Крім оперативної обстановки та розвідувальних даних слід урахувувати й інші фактори, які неможливо формалізувати та кількісно оцінити: мораль, традиції, ідеологічна та політична спрямованість, досвід, експертні оцінки тощо. Враховуючи високу ціну помилки, насамперед, це – людське життя, фахова підготовка такого контингенту потребує особливих підходів, що зумовлює доцільність застосування разом із загальноприйнятими методами та прийомами аналізу евристичних методів, які ґрунтуються на досвіді, інтуїції та компетентності дослідників,

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

а не на точних математичних розрахунках.

У сучасних умовах центр тяжіння при реалізації контррозвідувальних або антитерористичних заходів зміщується до практик соціально-інформаційної протидії та соціальної профілактики, а менеджмент знань потребує нових моделей військового та концепціонального (гібридного) протистояння новим видам агресій, у яких значний відсоток становлять нематеріальні активи (соціально-політичні, технологічні, інформаційні, фінансові й ін.), які є наслідком ефективного використання інтелектуального капіталу держави (соціальної системи). Відповідно, зростає роль ефективного управління інтелектуальними ресурсами, оскільки їхні наявність та ступінь розвитку визначають здатність системи забезпечення національної безпеки до інновацій і прогресу у своєму розвитку [6; 15; 16].

За таких умов необхідним є інтелектуалізація системи розпізнавання, запобігання та нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз безпеці держави, що зумовлено не тільки тим, що основним продуктом державної діяльності є інтелектуальний і високотехнологічний продукт – соціально-інформаційні технології державної безпеки: моделювання, прогнозування припинення розвідувальних, терористичних та інших протиправних посягань окремих груп та осіб або спеціальних служб іноземних держав на державну безпеку України, а й тим, що суспільство, використовуючи колективний інтелект і можливості віртуальних спільнот та соціальних мереж, стає активним учасником цих процесів.

Проактивний та ризик-орієнтований підходи передбачають наявність науково обґрунтованих теорій, побудову на їхній основі теоретичних моделей, визначення й аналіз реального стану ризиків і небезпек, побудову прогнозних моделей їхнього розвитку в часі та просторі з метою опрацювання рекомендацій керівництву держави щодо заходів з їх нейтралізації. Моделювання – базовий процес безпекового ризик-менеджменту, складне й багаторівневе завдання, може бути реалізоване й у контексті соціально-інформаційних технологій. Розпочинається цей процес з організації аналізу та планування, що включає в себе виявлення ризиків, створення єдиної інформаційної мережі сповіщення населення про ризики, загрози та виклики, адаптацію заходів захисту на рівні елементів державної політики (стандартів, норм і правил). Пошук безпечного алгоритму соціального управління – як творче завдання – не відрізняється, навіть на сучасному етапі, від розв’язання інженерних проблем, залишаючись при цьому набагато складнішим за всіма критеріями та трагічнішим у випадку «порожніх» проб і помилок [1].

Реалізація подібних алгоритмів можлива тільки за умови наявності відповідним чином підготовлених фахівців та ефективного інформаційного забезпечення.

Процес формування компетентності сучасного фахівця в процесі освітньої діяльності практично будь-якої галузі потребує набуття ним відповідного заявленим цілям програми професійної підготовки рівня соціальних навичок (так звані *Soft skills* – «м’які», «соціальні», «універсальні»

State policy of Ukraine in the field of ensuring information security of person, society, state

навички або «навички успішності»), що сприяють успішній кар'єрі випускників ЗВО. Для сучасних фахівців у галузі забезпечення безпеки, умови праці яких характеризуються комплексністю та невизначеністю умов, визначальними компетентностями є здатність вирішувати складні завдання оперативно-службової діяльності із застосуванням інноваційних форм і методів оперативної роботи, аналізувати, синтезувати, оцінювати інформацію, здобуту з різних джерел, щодо подій і фактів в інтересах професійної діяльності. Набуття гнучкого мислення, здатність до застосування отриманих знань і компетентностей у широкому діапазоні виконання практичних завдань оперативно-службової діяльності – запорука успішного кар'єрного зростання фахівців з безпеки, виконання складних завдань та розв'язання проблем (зокрема й дослідницьких).

Аналіз останніх досліджень і публікацій та власний досвід авторів дає підстави стверджувати, що на сьогодні у професійній освіті в галузі безпеки і оборони майже не застосовується системний підхід до використання евристичних прийомів навчання, що, як наслідок, впливає на формування знань у майбутніх фахівців безпекової сфери щодо інноваційних методів та оптимальних моделей запобігання ризикам і загрозам та адекватних поведінкових моделей у випадку нестандартних екстремальних ситуацій, подібних проведенню контррозвідувальної, антитерористичної або спеціальної воєнної операції.

Сучасна наукова думка (В. Авдевич, Г. Альтшуллер, Ш. Амонашвілі,

М. Васирина, А. Гін, О. Зеленська, В. Лихоліття, М. Меєрович, Р. Перельман, Я. Пономарьов, Л. Шрагіна та інші) дедалі активніше використовує евристичні методи – логічні прийоми та методичні правила творчого пошуку, які здатні забезпечити виконання професійних обов'язків в умовах неповноти або необ'єктивності базової інформації для прийняття рішень і відсутності формалізованих алгоритмів управління процесом вирішення завдань.

Деякі питання оптимізації професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі безпеки і оборони розглянуто в працях О. Барабанщикова, І. Біжана, Г. Будаг'янца, Н. Іванової, О. Кобенка, П. Корчемного, М. Нецадима, Б. Покровського, Н. Рудного, П. Стефаненко, В. Ткаченка, В. Ягупова й інших, проте проблема використання евристичних підходів до формування компетентнісної складової фахівців з державної безпеки не була предметом спеціального дослідження.

Якщо припустити, що інсайт («осаяння») – основа творчості, визначальна умова будь-якого творчого пошуку оригінального рішення проблеми, то евристика – це про організацію творчої діяльності, методи, прийоми та правила, на яких ґрунтується творчий процес. Для розуміння, як і за якими принципами організований творчий процес вирішення завдань, необхідно взяти за основу той факт, що це пізнання є симбіозом досвіду, інтуїції, професійної компетентності, тобто складових, необхідних для побудови прикладного безпекового інсайту – складової стратегії державної безпеки.

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

Одна з методологій штучного пошуку оптимальних винахідницьких рішень завдань, що відома широкому науковому товариству як ТРВЗ, сформована в середині ХХ століття, увібрала в себе цілісну систему, яка формує навички траблшутера, або творчої особистості, спроможної швидко й ефективно вирішувати завдання в будь-яких сферах (навіть у тих, у яких не є експертом), із можливістю бути експертом з аналізу ситуації, формулювання та вирішення суперечностей, узгодження процесу колективного рішення переважно тупикових, нерозв'язних завдань, спроможністю продукувати унікальні алгоритми для спрощення стандартних, рутинних процесів.

ТРВЗ – це сукупність методів вирішення завдань і вдосконалення систем. За її допомогою можна підвищити працездатність і поліпшити здібності у вирішенні складних завдань, використовуючи творчий підхід, розвиваючи уяву та гнучке мислення. Деякі фахівці вважають цю теорію найефективнішою для розвитку творчих навичок, оскільки вона не ґрунтується на оцінці й не дає єдиної правильної відповіді. Теорія застосовується тоді, коли на шляху людини виникають винахідницькі завдання. Це можуть бути ті проблеми, які не вирішуються очевидними або звичними способами. Тобто потрібно придумати те, що допоможе вам перемогти без будь-яких втрат. Історія практичного застосування свідчить про універсальність і високу ефективність її методик у різних галузях життя, бізнесу, організації виробничих процесів і вирішення нестандартних завдань. Засто-

сування технології ТРВЗ безперечно буде корисним у сфері менеджменту безпеки всіх рівнів і в освітньому процесі при формуванні відповідних професійних здібностей.

Глибинний аналіз перспектив упровадження подібних методів у практику формування компетентнісної складової державної безпеки в процесі освітньої діяльності й визначає мету цієї статті.

Виклад основного матеріалу.

Аналогія пошуку оптимальних алгоритмів забезпечення державної безпеки – абсолютно творче завдання, яке потребує постійного пошуку нових рішень та не має чітких правил і стандартних прийомів. Саме тому евристичні методи пошуку є оптимальними для побудови оптимальних конструкцій систем державної безпеки [2]. Термін «евристика» визначається як метод пошуку, наукова сфера, що вивчає специфіку творчого пошуку рішень нестандартних завдань. Сутність сучасних евристичних методів походить від педагогічної практики Сократа, коли в процесі діалогу з навідними запитаннями (сократичної бесіди) учні самостійно приходили до потрібного варіанту рішення. Широке наукове та практичне визнання евристичного мислення, застосування евристичних прийомів і методів у вирішенні творчих завдань відбулося тільки на початку минулого століття. Хоча й донині однозначного тлумачення евристики не існує, її асоціюють із творчістю, творчим пошуком, кмітливістю, передбаченням та активно використовують у практиці наукового пошуку.

Метод евристики ґрунтується на виокремленні спільних рис, які були

State policy of Ukraine in the field of ensuring information security of person, society, state

накопичені особистим досвідом і в результаті спостереження за іншими людьми у сфері вирішення будь-якої проблеми. У структурі евристичної діяльності принципове значення має аналіз минулого досвіду (звернення до вирішуваних раніше проблем, пошук аналога при вирішенні складного завдання).

Евристичні методи діалектично пов'язані з алгоритмічними. Алгоритмічні методи забезпечують вирішення поставленого завдання й витратні за часом. Евристичні методи можуть пришвидшити рішення, але це не завжди правильно. Основною відмінністю евристичних методів від алгоритмічних є необізнаність щодо процесу прийняття рішень, несвідоме застосування певної системи прийомів. Евристичні методи спонукають до залучення підсвідомості до розумового процесу, що розширює можливості людини в процесі вирішення завдань. В умовах спеціальної операції використовуються переважно евристичні підходи, оскільки дефіцит часу на прийняття рішення, абсолютна непрогнозованість ситуації, відсутність стандартних рішень часто унеможливають використання алгоритмічних підходів.

У філософській, психологічній, педагогічній та кібернетичній літературі під евристичними методами розуміють різні процедури, спрямовані на скорочення вибору варіантів [3]. До евристичних методів вдаються для вирішення творчого завдання, що виникло, наприклад, через нерозробленість конкретної теорії, неповноту або недостовірність вхідних даних на-

віть у дуже складних, непередбачуваних ситуаціях. Вони є прикладом застосування системного підходу до процесу будь-якої творчості. Методика заснована на вченні про суперечності, зважаючи на її типовість та універсальність, за деякими припущеннями, що не впливають на кінцевий результат, оскільки застосовуються на етапі алгоритмізації, і може бути застосована й до вирішення питань побудови оптимальних алгоритмів у соціальних системах. У нашому випадку алгоритм – це комплекс послідовно виконуваних дій (кроків), спрямованих на вирішення завдань державної безпеки (поняття «алгоритм» використовується тут не у винятково математичному, а в логіко-семантичному, тобто ширшому значенні). Процес рішення розглядається як послідовність операцій із виявлення, уточнення та подолання системної суперечності. Таке поєднання, засноване на досягненнях методології творчості, робить методіку достатньо повною, ємною й універсальною, відповідно, придатною для вирішення питань державної безпеки [7; 16; 17].

Системний елемент, яким у нашому випадку є суб'єкт контррозвідальної або оперативно-розшукової діяльності, розглядається як цілісна система, що складається з взаємозв'язаних підсистем та їхніх елементів, і одночасно є частиною надсистеми, утвореної із взаємозалежних систем. Перед рішенням прямого завдання, пов'язаного з конкретним системним елементом, проводять пошук завдань у надсистемі (обхідні завдання) і обирають найприйнятніший шлях [4].

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

Методика використання евристичних алгоритмів у забезпеченні державної безпеки є подальшим розвитком теорії рішення інноваційних завдань (ТРИЗ) [5; 6] та адаптацією під вирішення завдань творчого пошуку оптимальних алгоритмів управління соціальними системами.

Психологи розрізняють два типи мислення: дивергентне (відкрите, творче) та конвергентне (закрите, нетворче). Відповідно, тип особистості, спроможний до конвергентного мислення, називають «інтелектуальним», до дивергентного – «креативним» [8; 9]. Інтелектуал здатний розв'язувати так звані закриті завдання, навіть дуже складні, але які мають опрацьовані технології рішення. Креатив прагне вийти за межі поставлених умов, здатний сам бачити можливе рішення. Кожній людині притаманні інтелектуальні та креативні здібності, але різною мірою. Переважна кількість керівників соціальних систем тяжіють не до оригінальної думки, а до формалізованих алгоритмів рішень і нездатні до пошуку ефективних рішень через невизначеність і варіативність умов. Саме тому необхідною умовою розроблення й ефективною реалізацією державної безпеки є наявність фахівців, які здатні не тільки вирішувати закриті завдання, а й виконувати завдання креативні. Особливою є проблема створення педагогічних умов для формування їхніх професійних компетентностей, що дає підстави порушувати питання щодо необхідності формування акмеологічних засад системи державної безпеки як технології [9].

Причини, цілі та методи розвідувальної та терористичної діяльності –

категорії реальні і конкретні та з певними припущеннями придатні до алгоритмізації, але її мотивація в повному обсязі не завжди усвідомлюється виконавцями і значною мірою проявляється на несвідомому рівні. Результати, що виявляються в процесі їх аналізу, мають бути опосередковано підтверджені або спростовані технологіями на основі евристичного аналізу.

Достатньою умовою реалізації такої технології можна вважати наявність інформаційних масивів і систем, що її обслуговують (інформаційно-аналітичних, розвідувальних, документування, збереження тощо). У нашому випадку таких масивів може бути вісім [9; 10]. Розглянемо стисло зміст інформаційних масивів.

1. Список вимог до управлінських рішень, соціально-політичних умов відсутності або неможливості соціальних конфліктів включає як загальні, застосовні до рішень у різних галузях соціального управління, так і приватні вимоги, пов'язані з конкретною ситуацією. Джерелами для складання такого списку є вимоги, сформульовані в нормативно-правових документах, соціальних вимогах та умовах нормального функціонування соціальних систем, різні види норм і правил – фактично, певним чином формалізовані загальні й особливі алгоритми соціального управління, а також спеціалізовані переліки вимог, що забезпечують мінімізацію ризиків та загроз державній безпеці: соціально-політичні, історичні, культурологічні, техногенні й інші. Таких переліків може бути необмежена кількість, вони мають історико-культурну традицію, належність до визначеного типу сус-

State policy of Ukraine in the field of ensuring information security of person, society, state

пільства. Наприклад, система правових норм або правил поведінки. Правова норма має загальний характер. Вона визначає типові ознаки суспільних відносин та їхніх учасників, чия поведінка регулюється нормою, а правило виражене як модель поведінки та заходів впливу на її порушників. Правова норма є мірилом поведінки людей, оскільки регулює певний вид суспільних відносин, розрахована на задалегідь невідоме число типових випадків і діє безперервно, щоразу, коли виникнуть передбачені нею умови. Норма – це правило минулого, звернене в майбутнє. Формалізовані правила реалізації норм права є власне суттю алгоритму державного управління, оскільки правові норми продукуються державою, яка їх установлює чи санкціонує (офіційно визнає) та охороняє від порушень.

2. Список методів оцінювання стану об'єкта (суб'єкта) соціального (державного) управління та виявлення недоліків в управлінських рішеннях містить різні прийоми та методи, що стосуються різних технологій отримання й обробки інформації: соціальних опитувань розвідувальної (контррозвідувальної), оперативного-розшукової та інших видів інформаційної діяльності.

3. У фонді соціальних ефектів повинні бути всі відомі на визначений час результати взаємодії соціальних систем та елементів. Наразі існує декілька типів бібліотек з описами ефектів, але всі вони орієнтовані на вирішення інженерних завдань. За їхнім зразком соціальні ефекти можуть бути представлені у двох категоріях: природні та технологічні соціальні ефекти.

Перші містять закони та закономірності, що мають феноменологічний характер (волевиявлення або звичайна реакція соціального елемента на подразник тощо) або фіксують взаємозв'язок показників (величин), що фігурують у їхніх визначеннях (наприклад, залежність тиску (морального, інформаційного) від сили). Вони розглядаються як неподільні, елементарні одиниці. На відміну від них технологічні соціальні ефекти є ланцюжками сумісних природних соціальних ефектів, відповідних типовим принципам соціальних систем. Соціальним ефектом вважають певний причиново-наслідковий зв'язок, у якому проявляються одна або кілька яскраво виражених якостей, властивостей явища, процесу або окремих соціальних елементів, або їхніх систем, проілюстрованих та формалізованих, наприклад, у формі оперативного-розшукової справи.

4. Фонд типових ситуацій містить найефективніші рішення з усіх галузей соціального управління, що стосуються нейтралізації загроз державній безпеці.

5. Список методів аналізу соціальних систем включає відомі методи виявлення передумов, розвитку та припинення соціальних конфліктів.

6. Фонд евристичних прийомів [11] містить опис таких прийомів. Призначення фонду – якісно-технологічні перетворення об'єктів та їхніх елементів у процесі виконання завдання. Зазвичай інтуїція та досвід дослідників, притаманна людині здатність до творчої діяльності є підґрунтям евристичних прийомів, методів активізації творчості та нестандартного

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

мислення. Такі прийоми є актуальними, коли класичні методи, вибудовані на синтезі минулого досвіду та теперішніх умов, не забезпечують успішного вирішення. Застосування класичних прийомів характерне для стратегічного аналізу та прогнозування розвитку ситуації у випадках, коли закономірності чітко визначені, формалізовані та які можливо описати за допомогою формальної логіки. Наявні евристичні методи поділяються на групи – ненаправленого («експертних оцінок», «мозкового штурму», «колективного блокнота», «асоціацій та аналогій», «контрольних питань», ділові ігри та ситуації, кібернетичні наради тощо) та направленого (морфологічний метод, алгоритм розв'язання винахідницьких завдань) пошуку. Метод «мозкового штурму» найпопулярніший для генерації нових ідей під час творчої співпраці групи спеціалістів, зокрема при визначенні ризиків і загроз терористичного характеру. Для прогнозування й оцінювання прогнозних результатів дій на підставі передбачень спеціалістів активно використовується метод експертних оцінок, коли первинною інформацією є висновки експертів, узагальнені за допомогою спеціальних логічних та математичних методів і процедур. Сутність методів асоціацій та аналогій полягає в тому, що нові ідеї виникають унаслідок аналізу типових ситуацій та співставлення з аналогічними процесами й об'єктами («синектика», «метод фокальних об'єктів», «метод низки випадковостей та асоціацій» та інші). В основу синектики покладено принцип пошуку рішення без психологічної інерції, яка виникає

як наслідок спроб розв'язати проблему традиційним шляхом, припускаючи, що в незнайомому середовищі можливо абстрагуватися від звичних стереотипів мислення, і тому розумова діяльність людини є продуктивнішою. За допомогою такого прийому дослідник мисленнєво втілюється в образ об'єкта зацікавленості, віртуально «ототожнює» себе з ним, подумки моделює обстановку й аналізує варіанти розвитку ситуації та відчуття, які при цьому виникають. Це дає змогу успішно використовувати емпатію при ситуативному моделюванні відчуттів, що виникають, наприклад, при проведенні спеціальної (контррозвідувальної або антитерористичної) операції. Мета методу контрольних питань – психологічна активізація творчого процесу за допомогою навідних питань, які прискорюють розв'язання проблеми.

7. Список пошукових процедур включає низку процедур із відомих методів пошуку нових рішень, матеріалів щодо законотворчої діяльності, особистого досвіду фахівців.

8. Список типових методів оцінки і вибору варіантів рішення містить ті, які застосовуються ситуативно. У кожному конкретному випадку необхідно застосовувати метод, що дає об'єктивніший та обґрунтованіший результат.

Безумовно, використання евристичних підходів на практиці потребує вдосконалення структури освітніх процесів, зміни технології та методів навчання, та головною умовою успішності є наявність відповідних компетентностей і спрямованостей професійної освіти в педагогічного складу.

State policy of Ukraine in the field of ensuring information security of person, society, state

ТРВЗ-педагогіка, як науково-педагогічний напрям, сформувалася в нашій країні наприкінці 80-х років минулого століття. Її відмінність від відомих засобів проблемного навчання полягає у використанні в педагогічній практиці існуючого досвіду запровадження інноваційно-винахідницьких технологій задля формування творчої особистості, здатної до вирішення складних завдань у різних сферах майбутньої професійної діяльності. При викладанні спеціальних і загальнопрофесійних дисциплін оперативної спрямованості необхідно використовувати репродуктивно-творчі методи навчання та виховання, застосовувати засоби, що підвищують пізнавальну і професійно орієнтовану активність слухачів. У цьому контексті використання ТРВЗ в освітньому процесі зараз стає все актуальнішим.

ТРВЗ спонукає до системного мислення, розуміння процесів, що відбуваються, вирішення проблем. Довгостроковою метою педагогіки ТРВЗ є підготовка слухачів до професійного життя та реалізації себе в динамічно мінливому світі [8]. ТРВЗ-педагогіка вирішує низку проблем сучасної освіти, зокрема, впливаючи на слухачів, які стають більше мотивованими до отримання необхідних їм знань.

У педагогіці умови визначаються як фактори або обставини, які визначають ступінь ефективності освітньо-просвітницької діяльності. На наш погляд, педагогічні умови – це не тільки те, що впливає на систему або процес, а й те, що є основою їхньої ефективності.

Практика застосування сил безпеки свідчить про прямопропорційну

залежність ефективності виконання ними оперативно-бойових завдань від ступеня готовності до цього керівництва й особового складу. Ступінь готовності є комплексною складовою параметрів стану, головним з яких є рівень професійної підготовленості співробітника. Тому безапеляційною є теза про те, що системоутворювальним елементом сил безпеки держави є і будуть професійно підготовлені кадри. Вплив на процеси формування компетентності фахівців з державної безпеки є регуляторним, вирішальним для спроможності системи виконувати цільову функцію – захист держави від злочинних посягань. Законом України «Про вищу освіту» передбачено, що формування компетентнісної складової сил державної безпеки відбувається на засадах функціонування системи вищої освіти, а особливі вимоги до траєкторій освіти та порядку організації освітнього процесу визначаються державними органами, до сфери управління яких належать вищі військові навчальні заклади [14; 15]. Зазначене дає підстави стверджувати, що основним ефектором (ефектор – елемент соціальної системи, який забезпечує виконання її системної функції і є первинним елементом управління) системи забезпечення професійної компетентності з державної безпеки є досконалість та інноваційність освітніх практик формування компетентного фахівця для діяльності у функціональному середовищі суб'єктів забезпечення державної безпеки, і, без перебільшення, критичним елементом цієї системи, на нашу думку, є науково-педагогічний склад.

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

Короткий теоретичний аналіз педагогічних умов у контексті завдань цього дослідження дав можливість окреслити групу умов, необхідних для реалізації концепції ТРВЗ-підходу, зокрема це:

1. Спроможність викладача вибудувати власну освітньо-професійну траєкторію, проектувати самостійну пізнавальну діяльність з урахуванням вимог ТРВЗ-педагогіки, визначення її місця в структурі навчально-виховного процесу, уточнення цілей і завдань реалізації. На цьому етапі відбувається рефлексивне оцінювання своєї діяльності власне педагогами, у результаті чого вони починають усвідомлювати свої можливості й готовність здійснювати освітню діяльність на новому рівні.

2. Насичення навчального процесу різними видами самостійної пізнавальної діяльності (за зразком, реконструктивної, евристичної, творчої), що передбачають оновлення не тільки певних функціональних зв'язків раніше набутих знаннями та способами їх застосування в межах як аудиторних, так і заходів дистанційного навчання, а й з урахуванням внутрішньо- і міжпредметних зв'язків матеріалу, що вивчається. Запровадження в педагогічну практику евристичної самостійної роботи, що потребує перенесення декількох відомих методів вирішення незвичайних внутрішньо- і міждисциплінарних проблемних ситуацій та їх поєднання. Основу таких практик становлять нестандартні завдання, вирішення яких здійснюється шляхом їх конвергенції. У результаті вдається звести нові завдання до вже відомих. При новому

способі діяльності методи вирішення певних типів раніше відомих завдань перетворюються в прийоми, реалізації яких сприяє можливість організації самостійної пізнавальної діяльності в інтерактивному режимі на основі розвитку технологій навчання, зокрема із застосуванням можливостей інформаційного. Сучасні можливості технологічного прогресу у сфері інтерактивних технологій спрощують індивідуалізацію самостійної роботи, що сприяє перетворенню слухача в активного суб'єкта свого навчання, спроможного та психологічно готового самостійно, за власним розсудом вибудувати індивідуальну освітню траєкторію, самостійно проводити дослідницький пошук, пізнавати інформацію з різних джерел і перетворювати її у знання.

3. Розроблення освітніх програм з урахуванням перспектив формування мотиваційних основ творчої пізнавальної самостійності слухачів у процесі навчання, що передбачає усвідомлення сенсу майбутньої діяльності, усвідомлення впевненості в правильності своїх дій, необхідності пізнання й потреби в конкретних знаннях для досягнення успішного її виконання. Однак для цього необхідно сформулювати в суспільстві єдине розуміння самої суті державно-безпекової компетентності та розроблення системи уніфікованих, з урахуванням специфіки діяльності, суб'єктів забезпечення державної безпеки, освітніх практик задля її формування. Конвергенція освітніх практик систем освіти структур державної безпеки включає в себе завершений цикл координації дій – від міжвідомчого узгодження професійних та освітніх стандартів і

State policy of Ukraine in the field of ensuring information security of person, society, state

розробки освітніх програм до контролю за виконанням завдань із формування знань, умінь і навичок. Ідеться про створення спільноти професіоналів, які мають загальну управлінську культуру, уніфіковану професійну мову, визнану певну систему цінностей та одноманітні підходи до вирішення завдань (проектів) [17].

Якщо раніше йшлося про використання педагогом нових методів і знань, то тепер він повинен уміти перетворювати знання, співвідносячи їх із конкретними цілями, умовами. Актуалізується вміння проектувати освітній процес в умовах швидких змін. Це робота з досить високою новизною, що потребує аналізу попередньої діяльності, виявлення проблем, постановки та конкретизації нових цілей, вибору ефективних шляхів їх досягнення, правильної оцінки результатів, а також унікальних умов.

Впровадження зазначених інновацій разом із новою культурою якості та доброчесності мають закласти основу репутаційного капіталу українських вищих військових навчальних закладів.

Висновки. Діяльність держави з формування компетентної складової державної безпеки – це реалізація системи заходів із прогнозування та планування, організації, регулювання, координації, контролю за діяльністю суб'єктів, що уповноважені на впровадження відповідних компетентностей серед суб'єктів забезпечення державної безпеки на різних рівнях системи державної безпеки. Саме тому базовими компетентностями фахівців з державної безпеки високого рівня

бажано, а для управлінського складу обов'язково мають бути, по-перше, здатність до оригінальності та інноваційності в діяльності, відкритість до сприйняття нових і різноманітних перспектив; по-друге, критичне мислення та вміння вирішувати проблеми з урахуванням причиново-наслідкових зв'язків, розуміння взаємозв'язків між системами та системними елементами; вмиле, відповідальне мислення, що дає змогу оперативно й об'єктивно визначати проблему та генерувати унікальні алгоритми її вирішення.

Безумовно, ефективність усіх евристичних прийомів полягає не стільки в гарантованому пошуку потрібного рішення, скільки у встановленні зв'язку між свідомістю та підсвідомістю, підключенням інтуїції до процесу його пошуку [12]. У результаті цілеспрямованого розвитку системного мислення відбуваються успішна адаптація особистості до проблемної (стресової) ситуації, безконфліктне спілкування, саморозвиток та ефективність. Програмними результатами впровадження зазначених методик можна вважати сформовані емоційні, комунікативні, творчі засоби адаптації та високий професіоналізм. Як потенційних споживачів таких педагогічних практик слід розглядати заклади професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців управлінської ланки, які мають бути здатними до інноваційної діяльності, фокусування на першочергових завданнях та їхніх креативних рішеннях, формування дерева цілей та визначення оптимальних шляхів вирішення завдань державної безпеки.

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

Впровадження стандарту вищої освіти, передусім, третього (освітньо-науковий) рівня в галузі знань 25 «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону» в межах спеціальності 251 «Державна безпека» в усіх навчальних закладах цього профілю гарантуватиме переосмислення наявних і створення нових цілісних знань, здатність продукувати нові ідеї, вирішувати практичні та наукові завдання у сфері державної безпеки.

Завдання сьогодення, яке має стати пріоритетним завданням Служби безпеки України, – впровадження інноваційних технологій, проактивного та ризик-орієнтованого підходу до забезпечення державної безпеки – може бути вирішене лише за умови запровадження інноваційного підходу до підготовки кадрів для такої місії, спроможних продукувати нові ідеї, розв’язувати комплексні проблеми у сфері державної безпеки, використовуючи евристичні методи в роботі.

Список використаних джерел

1. Рижов І. М. Основи теророгенності соціальних систем : монографія. Київ : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2010. 232 с.
2. Рижов І. М. Базові концепти державної безпеки : монографія. Київ : Нац. акад. СБУ, 2016. 327 с.
3. Heuristics came to public attention when Daniel Kahneman published his best-selling book «Thinking, Fast and Slow». URL: <https://conceptually.org/concepts/heuristics> (дата звернення: 17.12.2022).
4. Технологія творчого мислення. Марк Меєрович, Лариса Шрагіна. URL: <https://kniga.biz.ua/book-tekhnologiiia-tvorcheskogo-myshleniia-005745.html> (дата звернення: 17.12.2022).
5. Altshuller G. S. Tvorchestvo kak tochnaya nauka. M. : Sovetskoe radio, 1979. 184 p.
6. Використання евристичних і еволюційних алгоритмів для розв’язання задач управління. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/35451> (дата звернення: 17.12.2022).
7. Боденгаузен Г. та ін. «Про діалектику дискримінації: подвійні процеси в соціальних стереотипах», у теоріях подвійного процесу в соціальній психології / під ред. Шеллі Чайкен та Якова Тропе. Нью-Йорк : Guilford Press, 1999. С. 271–292. URL: https://books.google.com.ua/books?id=5X_auIBx99EC&redir_esc=y (дата звернення: 22.12.2022).
8. Рижов І. М., Строгий В. І. Актуальні проблеми антитерористичної підготовки громадянського суспільства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2015. № 1. С. 348–355.
9. Рижов І. М. Акмеологічні засади антитерористичної діяльності. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2013. № 4. С. 31–35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnauc_2013_4_8 (дата звернення: 22.12.2022).
10. Рижов І. М. Моніторинг як системоутворююча складова профілактики тероризму. *Правова інформатика*. 2013. № 2 (38). С. 53–59.
11. Грабченко А. І., Федорович В. О., Гарашенко Я. М. Методи наукових досліджень : навчальний посібник. Харків : НТУ «ХП», 2009. 142 с.
12. Філософське бачення феномену творчості. *Евристичні методи*. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/philosophy/13303/> (дата звернення: 17.12.2022).

State policy of Ukraine in the field of ensuring information security of person, society, state

13. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проектна діяльність : науково-методичний збірник / за заг. ред. С. М. Шкарлета. Київ – Чернівці : «Букрек», 2022. 140 с.

14. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 21.12.2022).

15. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 21.12.2022).

16. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-

VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 22.12.2022).

17. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 20.12.2022).

18. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки» : Указ Президента України від 16.02.2022 № 56/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377> (дата звернення: 21.12.2022).

Анотація. Досліджуються питання застосування евристичних методів забезпечення державної безпеки та теоретичних засад їх використання в практиці формування компетентнісної складової державної безпеки. Розглянуто значення ТРІЗ-педагогіки для вирішення проблем сучасної освіти. Визначено педагогічні умови використання засобів ТРІЗ-технологій для розвитку творчої складової при формуванні компетентнісної складової державної безпеки.

Ключові слова: евристика, навчальний процес, теорія вирішення винахідницьких завдань, ТРІЗ-педагогіка, державна безпека, алгоритм соціального управління, компетентність, тероризм.

Abstract. The problem-matter of heuristic methods application to ensure state security and theoretical fundamentals of their use in forming state security competence have been researched. The importance of TRIZ-pedagogy for solving problems of modern education is considered.

Pedagogical conditions have been determined to apply TRIZ-technologies to develop the creative component of the state security competence formation.

Key words: heuristics, educational process, theory of solving inventive problems, TRIZ-pedagogy, state security, algorithm of social management, competence, terrorism.